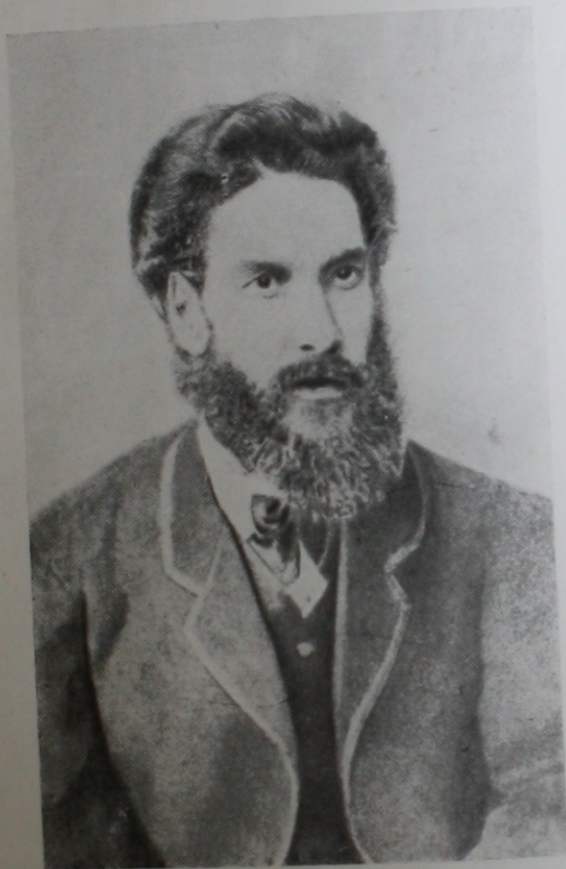

П 82 Б.2
Б 63

НЕШО БОНЧЕВ

Нешо Бончев

Н Е Ш О Б О Н Ч Е В

ЛИТЕРАТУРНА КРИТИКА
и ПУБЛИЦИСТИКА

*Под редакцията
на Петър Динеков*

СОФИЯ • 1962
Б Ъ Л Г А Р С К И П И С А Т Е Л

ГОГОЛ

ЖИВОТЪТ И ЛИТЕРАТУРНИТЕ МУ ДЕЛА

Руската литература води началото си от словенските апостоли и учители св. Кирила и Методия, които с безсмъртний си превод на свещеното писание предават и нам, и на други словене християнството и полагат начало на писмеността. От две страни иде просвещението в Русия: от юговозток до Петра Велики, сир. до края на XVII в. и началото на XVIII в., и от запад после Петра и до наши дни. Старата руска литература има духовен характер и е повечето подражателна, като извадим «Слово о полку Игореве» (поема от XII в.), летописите и други още самостоятелни туземни съчинения; а новата носи мирски характер и в началото си е подражателна, а от времето на Катерина II, от Державина приема малко по малко своя посока, та че трима писатели — Крилов, Пушкин и Гогол — ѝ придават съвсем други, нов, народен дух, та тя става вече народно богатство, народно зеркало, което, от една страна, отразява характера на народа и помага на самосъзнанието, а от друга — сее в тъмната народна среда семена на питовен живот. Тая дирнята посока и досега господства в руската литература.

Пушкин е родоначалник на стихотворната поезия, Гогол — на прозаичната. И двоицата зададоха работа на белетристиката, та има да работи над нея още много време и краят се не види от благотворните дела, които тя ще принесе на руския народ. Като не ни е целта по тънко да говорим за този предмет, нито пък мястото ни допуска да се простираме надалече, ние ще се запрем на Гоголя, да кажем за живота му, та и за съчиненията му.

Никола Василиевич Гогол-Яновски се е родил в 1809 г. на 19 март в Полтавската губерния (в Южна Русия), в малък градец (местечко) Сорочинци. Още дете, той е слушал деда си как приказва за старото казашко време, което той така майсторски описва в повестта си «Тарас Булба»; слушал е и образът на този юнашки народ, животът на Мала Русия живо се е отпечатвал в меката детинска душа. «Дядо ми чудно умееше да приказва — пише Гогол в една от своите повести. — Захване да казва — вес ден не бих станал от място, все бих го слушал. . . Но колкото и да бяха чудни сказанията му за запорожците¹, за ляховите (поляците), за юначеството на Подкова. . . нищо не ни омайваше толкова, колкото сказанията за някои старински полчища, от които тръпки те побиват и косата ти настръхне.» А от друга страна, баща му, като книжовен човек, отрано се грижеше да го изучи, та освен дето той четеше дома книги и гледаше понякога дори зрелища сценични в бащината си къща, но биде отведен в гр. Нежин да се учи в лицей, който бе се отворил наскоро. Но този лицей

¹ Така се казват казаците, които са жевели на юг от праговете Днепровски. А праговете (пороги — скали, канари) на река Днепър са като гердапа на Дунав.

малко му помогна, защото Гогол бе ленив ученик и малко знания изнесе оттам. На таланта му повече подейства там Жуковски и Пушкин, които той четеше с все сърце. Още в лицея той взе да пише стихове, да издава журнал. Лятно време живееше по селата в Мала Русия и тука е имал леснина да изуча живота и ония характерни типове на южно-руското племе, които после описва в първите си повести. В 1827 г. той дохожда в Петербург и на първо време много беди претегли, като не можа да си наиде някое място и работа. Само в 1831 г., помогнат от Жуковски и Плетнев, инспектора в Патриотическия институт, Гогол биде поставен в тоя институт учител на историята. Около това време написва първите си малоруски повести «Вечера на хуторе близ Диканьки»¹ и се запознава с Пушкина, когото имаше до смъртта за верен приятел и ръководител в литературните си трудове. Даже темата на най-великото дело Гоголево, «Мъртви души», му е предадена от Пушкина. Смъртта на Пушкина е била силен удар Гоголю, който пише за нея: «Всичката сладост на живота ми, всичката ми най-висока сладост изчезна с него. Нищо не съм захващал аз без негов съвет. Ни един ред не съм написал да не помисля, че той стои пред мене. . . Боже! Сегашний ми труд («Мъртвите души»), който ми е внушен от него, който е негово създание. . . аз не мога да го продължавам.» В 1834 г. видим Гоголя а д ю н к т² на всеобщата история в Петербургския университет, но след година оставя катедрата, защото видя, че е малко приготвен за такова високо

¹ Вечере в едно селце (чифлик) край Диканка.

² Млад професор, помощник.

учение. Около това време той изуча малоруската история и плод от това изучаване е повестта «Тарас Булба». Северний студен климат много му повреди здравето, та щом се улесни, отиде на 1836 г. в Женева, а след година — в Рим. Там той получава от императора Никола помощ 5 хил. рубли и работи над първия том на «Мъртвите души». В 1840 и 1841 г. той дохожда в Русия да издаде тоя първи том и после се връща пак в Италия, дето и проживява повечето време до смъртта си, болен душевно и телесно. В това време, колкото е бил написал, повечето е горил, защото му се измениха мислите в друга посока (християнски м и с т и ц и з ъ м), та броеше своите литературни трудове за греховни дела и моли читателите си в някои писма да го забравят и да премахнат от света съчиненията му. Така, за жалост, изгори и втория том на «Мъртвите души», та са остане от него само няколко глави. Умря в Москва на 21 февр. 1852 г. В Даниловски манастир, гдето е гробът на Венелина, близо до него стои и гробът на Гоголя, а на гробний му камък от чер мермер изрязан е надпис: «Горкимъ словомъ моимъ посмеюся» (от пророка Йеремиа), който характеризва неговите литературни работи.

Кога пръв път се появиха на свят малоруските повести на Гоголя, само малцина оцениха достойнството им, а повечето писатели и журналисти (Сенковски, Булгарин, Греч и даже Полевой) видяха в тях весели смешни приказки, а повече нищо. Гоголя не удостоиваха и да говорят за неговите трудове. Б е л и н с к и със своя дълбок и тънък критически талант отвори очите на руската публика и показа ѝ, че Гогол не е за шега, че неговът талант е толкова висок, гдето скоро не ще го догони някой

от тогавашните поети, само ако не срещне някоя спънка в развиването си. И това здраво оценение бе вярно, и думите на Белински се сбъднаха. Гоголевът талант се разви до голяма висота и показа на руското общество таково богатство, каквото то и не чакаше. Гогол със славата си посмрачи и остави надиря си всичко, що се броеше дотогава за художник и поет, и стана глава, родоначалник на цяло поколение поети натуралисти, които се възпитаха и досега се възпитват в неговите поетични творения. А в обществото руско сега няма човек, малко или много образован, който да не е чел Гоголя. Но славата на Гоголя се разнесе и в другите царства, гдето видим, че съчиненията му са преведени на пет езика: на английски, на френски, на немски, на чешки и даже на сръбски език.

Но каква е заслугата на Гоголя в руската литература? Заслугата му е тая, че той даде на поезията реално битие, свали я, така да речем, от небето на земята. Поезията на Пушкина например, както и на Шилера, описва идеални образи човечески, такива образи, до които човек не може да се възнесе поради своите грешни мисли, чувства и дела, но които той трябва вечно да иска да достига, че това му е и отредено на земята: да се изправя и подига нравствено, доде достигне съвършенство, до растеж в меру полного човека. А Гогол избира други път: той не ни показва човека идеално, а го показва такъв, какъвто си е, с всичките му пороци; той прониква със своя остър поетичен поглед в нашия грешен мир и озарява го във всичката му повредена голота, и осмива със своя лют смях, юмор тъмните страни на човека,

та показва по тоя начин неговото дълбоко падане и помага му да познае себе си и да помисли за своето високо, божествено начало.

Кога излязоха на свят Старосветските помещици, Разпрятана Ивана Ивановича с Ивана Никифоровича, Невски проспект, Шинел, Писмата на лудий, кога се появи комедията Ревизор и най-после Мъртвите души, руското общество взе да се озърта от страх наоколе и да пита: че това ли сме били ние? Толкова ли сме ниско паднале? Че где са нашите добри дела и християнски живот? И захвана да търси лекове на болните си места. След това гребуждание, след това нравствено прераждане погледнете днеска на него (на казаното общество) къде е отишло по пътя на прогреса, та в някои десет, петнаесет години не мож го и позна. Гогол със своите подражатели стоят на лично място в това нравствено опитоване на руското общество и това му е най-голямата заслуга.

Ние избрахме за българската публика повест «Тарас Булба», която се отnosi към първите Гоголеви повести с общо заглавие Вечера на хуторе близ Диканьки (Сорочински панаир, Вечер срещу Ивана Купала, Майска нощ и проч.) и имат съвсем други характер. В тях все още не, види оня горчив смях, юмор, който се явява навсяде в поподирните му съчинения. Тука Гогол пише като поет-художник, който разумява тънко красотата и описва ни Малорусия с нейните романтични сказания и вярвания сериозно страстно, и ако и да кара читателя да се смее, но тоя смях е весел, а не горчив. Който чете тия юношески повести на Гоголя, той

ги чете с голяма сладост и душата му остава мирна. Но съвсем другояче действуват на читателя и другадиря оставят в душата му последните негови съчинения — те възбуждат смях, а оставят тегота. И такава е силата на таланта, дето те кара и да се смееш, и да плачеш над беззаконието людско. Право си каже Гогол: «Сквозь видимый миру смех зрятя незримые, неведомые миру слезы.» Такъв му е смехът.

Но «Тарас Булба» е съвсем друга повест и, току-речи, не прилича ни на една от вишеречените. Съдържанието ѝ е историческо, а характерът — трагичен и няма нищо комично, смешно. Погледнете на това гигантско лице Тарасово, на тоя воин-казак, комуто не трепва окоето от страх пред нищо, който не знае спънка в делата и плановите си, който няма милост ни за жена, ни за чедо, а знае само две неща: славата на православната вяра и на казачеството. Само едно лице ни се види комично, еврейният Янкел, кога приказва Тарасу за сина му Андрея, че се е отметнал на полска страна, и не може да разбере със своя еврейски разум защо Булба е толкова сърдит. А изобщо над всичката повест вее страх и ужас. Тарас е готов всичко на огън да изгори, само вярата да оцелее и бранителите на тая вяра — казаците, които като Христово воинство оставят и къщя, и жени, и деца, и имот, та се селят в Украйна и оттам излизат от време на време да се бият с враговете на вярата си. Тарас пада най-после в ръцете на поляците и те жив го изгарят, но и тук му окоето не трепва. Вързан за дърво, едната му ръка прикована с гвозд, той вика и сочи от брега на дружината си накъде да бяга от поляците. В лицето на Тарас поетът ни показва тип на казак

в XV и XVI векове. Такъв би бил и синът му Остап, ако да останеше жив — с желязна воля, както се види най-ясно по търпението му, кога го мъчат във Варшава. Но другояче е описан образът на втория му син Андрей, с душа чувствителна, любовна. Погледнете и на сиротата майка, оставена, как майсторски я описва художникът, та не може без сълзи да се чете; как изкусно описва полята (степи) южноруски, гдето четеш и не мож да се наситиш; любовната сцена в град Дубно в дома на полячката, за която Андрей предава и отечество, и живот; битвите и подвизите на казаците, описани с омировско перо; мъките на Остапа във Варшава пред очите на баща му; за порождката се ч с нейното вечно веселие. Прочетете всичко това и ще видите силата и високий талант на истински поет-художник, който със своя божии дар прави чудеса. Воистина, «Тарас Булба» е чудна поема — като «Илиадата» на Омира, но према спроти вкуса на нашето време и нрави.

На свършане да кажем няколко думи и за превода, като знаем, че има някои да го наидат слаб. Отрано си казваме, че той не е и нам по сърце. Но това си има общи причини. Днеска всичко, що се пише на български, е дебело, неодялано, защото още не се е обработил и устоял езикът ни, не е приел образа си. А причината е, че нямаме още даровити писатели, които, като изучат народното слово на самото му гнездо и вникнат в духа му, да могат после с писанията си да му бъдат за пример. А днеска няма от кого и да си поизучим езика; всеки пише, както го майка учила.¹ Руский език

¹ Добро щеше да е, ако да писваха както ги е майка научила; тогава поне щеше да има тая полза, че щяхме по-лесно

взима от ден на ден замах, та пригнете и обори наший и ние навсъде склоняваме пред него глава. От тая страна, за да се оправим пред читателите колко-годе, ще кажем, че колкото можехме, залягахме да избягваме руски думи и изговори. Само там допуснахме книжно слово, словенско и руско, гдето не наидохме свое в езика. Но без нужда не введохме ни едно слово чуждо, както вводят нашите, чисти уж български писатели, които—и гдето трябва и не трябва,—без да се свенуват, изразяват се с изречения и щеголяят даже с фрази. Ние нийде се не изразяваме, а изказваме и изговаряме си мислите български, колкото ни иде отръка, и ако занимаме нещо от руски ли било, или от словенски, гледаме да е согласено с духа на езика. А изреченията, дето ги изразяват нашите днешни писатели, които живеят в средата на българете и имат леснина да чуят живо народно слово, не им правят чест.

и по-добре да изучим особеностите на сегашний говорим език и по-скоро щяхме да дойдем до един общ и правилен изговор в писането си, та и народът щеше да разбира писаното ни; но за зла чест, благодарение на разните граматики ние пишем съвършено инак, откакто говориме, и нашите майки, бащи и братя не отбират от езика ни, на който пишем.

Р.